

ТРИБУНА ДОКТОРАНТА, АСПІРАНТА І ЗДОБУВАЧА

УДК 343.22

А. Ю. Дзюба, аспірантка сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню проблем співробітництва державних органів влади та громадськості у запобіганні вчиненню злочинів неповнолітніми в Україні. Розглянуто співпрацю цих суб'єктів в історичному аспекті та окреслено напрями їх взаємодії у майбутньому.

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, спеціальні державні та недержавні органи й установи із запобігання злочинності неповнолітніх, система соціальної профілактики.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Розбудова України як демократичної європейської держави висуває на порядок денний питання відкритості та прозорості владних інституцій, рівноправного партнерства та залучення громадян до формування і реалізації державної та регіональної політики. Про необхідність налагодження взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства йдеться й в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, в тексті Угоди зазначено, що взаємодія держави з громадянським суспільством на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави. У зв'язку з вищезазначеним, актуальним та своєчасним видається налагодження такої співпраці у сфері запобігання злочинності неповнолітніх.

На сьогодні новітня українська влада намагається вивести країну із кризи. Не останню роль у цьому процесі відіграє налагодження механізмів взаємодії саме з недержавними молодіжними організаціями. Саме тому надзвичайно важливим є розширення правового поля для взаємодії органів влади з громадськістю, налагодження діалогу із суспільством.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є дослідження проблем взаємодії державних органів влади із громадськістю у запобіганні злочинності неповнолітніх в Україні.

Стан розробки проблеми. За останні роки проблема проти-правної поведінки неповнолітніх привертала до себе увагу багатьох учених-кримінологів. Різним аспектам вивчення злочинності неповнолітніх було присвячено праці Ю. М. Антоняна, В. С. Батиргарєєвої, М. І. Ветрова, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, К. Є. Ігошева, І. І. Карпеця, М. Й. Коржанського, С. Я. Лихової, Г. М. Міньковського, П. П. Михайленка, Н. П. Осипової, А. П. Тузова, В. О. Тулякова, М. Я. Шевченко, О. Ю. Шостко та інших дослідників. Зусилля цих учених були спрямовані на вивчення причин і умов злочинності серед неповнолітніх, пошуки ефективних шляхів профілактики злочинної поведінки молоді, визначення ролі сім'ї та школи у виховному процесі, а також на дослідження роботи спеціальних органів та установ у профілактичній роботі з неповнолітніми.

Разом із тим кримінологами здебільшого досліджувалася система соціальної профілактики злочинності, що існувала за минулих років та яка останнім часом зазнала суттєвих змін. Ці зміни потребують свого осмислення з метою оновлення системи запобігання злочинності неповнолітніх, яка була б більш дієвою й ефективною. Останнє вимагає внесення відповідних змін до чинного законодавства нашої держави, що створило б підстави якомога ширшого залучення громадськості до викоренення злочинності неповнолітніх. За цих умов нового змісту набуває запобіжна діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи чинне законодавство, важливо згадати наданий у Законі України «Про

органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» у редакції від 9 червня 2013 р. перелік таких органів: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді; уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді; служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)¹. Усі ці органи безпосередньо чи опосередковано впливають на злочинність неповнолітніх у нашій державі з метою її запобігання.

Тісний зв'язок відповідних органів, що протидіють злочинності, із сім'єю, населенням і громадськими організаціями забезпечує достатньо високу ефективність запобіжної практики. Відповідно до чинного законодавства більшість спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинності мають здійснювати запобіжну діяльність у взаємодії із громадськими інституціями².

Запобігання злочинності неповнолітніх є інтегрованою системою протидії вчиненню злочинів. Змістом такої діяльності виступає різноманітна робота держави, її інститутів, спеціальних суб'єктів, громадськості тощо³.

Під взаємодією державних і недержавних органів запобігання злочинності неповнолітніх (органів внутрішніх справ, спеціальних органів й установ для неповнолітніх, служб у справах неповнолітніх

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 6451-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609-16>. – Заголовок з екрана.

² Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. – Х. : Право, 2001. – С. 19.

³ Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми / кол. авт.: В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, С. Ю. Лукашевич та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – Х. : Кроссеруд, 2007. – С. 79.

із державними органами, громадськими формуваннями, організаціями та товариствами) слід розуміти наявність між ними сталих контактів (зв'язків), які виникають і розвиваються на підставі загальних інтересів із метою запобігання злочинності, зміцнення громадського порядку, а також громадської безпеки. Із цього приводу І. П. Голосніченко слушно зазначає, що «спільна... участь у запобіганні правопорушенням й охороні громадського порядку формує у свідомості необхідність рахуватися із загальними інтересами, шанобливо ставитися до правових приписів і з гідністю виконувати свої громадські обов'язки»¹.

Вимога комплексного підходу, єдності дій державних органів влади та громадськості є вихідною для ефективного вирішення завдань головного напрямку боротьби зі злочинністю – її запобігання. Щоб цього досягти, необхідна взаємодія усіх суб'єктів запобіжної діяльності².

Напрями взаємодії суб'єктів запобігання злочинності дуже різноманітні. Серед них можна виділити такі:

- взаємний обмін інформацією (взаємна поінформованість) про стан запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми, та осіб, схильних до вчинення злочинів, із метою проведення роз'яснювальної та іншої запобіжної роботи;
- узгодження або спільне планування окремих найбільш важливих напрямів діяльності із запобігання злочинності між державними органами та громадськими організаціями;
- здійснення запобіжних заходів спільними зусиллями;
- внесення пропозицій щодо поліпшення діяльності відповідних органів із запобігання вчиненню неповнолітніми різних категорій злочинів;
- надання іншої допомоги один одному передбаченими законом засобами тощо³.

¹ Голосніченко І. П. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ : підручник : Загальна частина / І. П. Голосніченко, Я. Ю. Кондратьєв. – К. : УАВС, 1995. – С. 24.

² Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000. – С. 79.

³ Лихолоб В. Г. Правовые и нравственные вопросы предупреждения преступности органами внутренних дел : учеб. пособие / В. Г. Лихолоб. – Киев : НИИРИО Укр. акад. внутр. дел, 1992. – С. 110.

Перераховані напрями за своєю сутністю є варіантами чисельних зв'язків спеціальних органів та установ для неповнолітніх із громадськістю, перелік яких можна значно розширити. Існуюча різноманітність контактів, з одного боку, забезпечує можливість використати практично всі верстви населення в діяльності щодо запобігання злочинності неповнолітніх, а з другого – оптимально визначити методи, заходи та шляхи підвищення ефективності зусиль суб'єктів, що взаємодіють між собою в процесі такої діяльності.

В Україні існує Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджена Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 342, та розроблений План заходів щодо її реалізації на 2014 рік, який ставить на меті заповнити прогалини у роботі окремих ланок органів виконавчої влади щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної та регіональної політики, обумовлені, зокрема, такими обставинами:

- відсутністю самостійного структурного підрозділу в структурі органів виконавчої влади з питань взаємодії з громадськістю; покладання відповідних функцій на одну штатну одиницю чи різні структурні підрозділи, основні завдання яких не стосуються роботи з громадськістю;
- перевантаженням працівників підрозділів із питань взаємодії з громадськістю функціональними обов'язками в розрахунку на одну штатну одиницю;
- відсутністю належної координації між структурними підрозділами органів виконавчої влади у процесі взаємодії з громадськістю;
- неналежною увагою до розробки орієнтовних планів консультацій з громадськістю, залучення громадської ради до обговорення такого плану;
- недотриманням встановленої процедури залучення громадськості у процесі формування та реалізації державної і регіональної політики; неналежним забезпеченням інформування про організацію та результати проведених консультацій з громадськістю;
- низькою чисельністю заходів із безпосередньою участю громадськості у порівнянні з електронними формами взаємодії;

– недостатньо налагодженою взаємодією з громадською радою, невиконанням встановлених вимог щодо забезпечення такої взаємодії¹.

Отже, ефективність взаємодії може бути досягнута лише за умови обов'язкового дотримання певних правил. Перш за все, мають бути чітко визначені завдання суб'єктів, що співпрацюють між собою, та обсяг їх взаємодії. Необхідно детально розподілити їх функціональні обов'язки, обрати форми взаємодії та визначити конкретних виконавців, яким мають бути роз'яснені поставлені перед ними спільні завдання. Потім опрацьовуються питання взаємного обміну інформацією, визначаються способи та засоби зв'язку між взаємодіючими ланками.

Зв'язок із громадськістю – це додаткове джерело інформації про неблагополучних підлітків та їх родини, а також про причини їх неблагополуччя. Але не менш важливим видається й те, що контакти із громадськістю створюють можливість для організації та проведення різноманітних заходів запобігання правопорушенням неповнолітніх.

Зазвичай діяльність громадськості у кримінологічному аспекті розглядається у таких напрямках: 1) раннє запобігання правопорушенням та злочинам із боку неповнолітніх; 2) виявлення та усунення причин, що сприяли вчиненню правопорушень та злочинів неповнолітніми; 3) запобігання рецидиву у неповнолітніх². У цьому сенсі слід зазначити, що найбільшого розповсюдження набули такі форми залучення громадськості до запобігання злочинності серед неповнолітніх, як: виступи перед колективами неповнолітніх за місцем навчання, роботи та проживання; виступи представників громадських організацій у засобах масової інформації; використання допомоги представників громадських формувань у проведенні різноманітних профілактичних заходів тощо.

До цього слід додати, що раніше використовувались і такі форми участі громадськості в боротьбі з правопорушеннями неповно-

¹ Стан взаємодії органів виконавчої влади та громадськості [Електронний ресурс] : Упр. Голодержслужби України в Автоном. Республіці Крим та м. Севастополі. – 23 січ. 2014 р. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua/sub/krym/ua/publication/content/44535.htm>. – Заголовок з екрана.

² Проблеми протидії злочинності : підручник / О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. В. Куц та ін. ; за ред. О. Г. Кальмана. – Х. : Новасофт, 2010. – С. 292–294.

літніх, як патрулювання, обговорювання поведінки неповнолітніх на засіданнях органів громадського контролю, відвідування неповнолітніх, які потребують допомоги за місцем проживання. Така робота здійснювалася за різних часів відповідними представниками громадськості, що залучалися до добровільних народних дружин (ДНД), товариськими судами, комісіями у справах неповнолітніх, різноманітними судами громадськості, скаутськими та іншими молодіжними формуваннями, профспілковими та жіночими об'єднаннями на підприємствах та за місцем проживання. Отже, громадськості було передано певну частину функцій із запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. Зокрема, громадський вихователь мав достатньо широке коло повноважень, що дозволяло йому успішно проводити запобіжну діяльність щодо антигромадської поведінки неповнолітніх осіб. Водночас аналіз діяльності громадських вихователів порівняно з іншими засобами запобігання протиправній поведінці неповнолітніх свідчить про низький рівень ефективності цього соціального інституту. Така ситуація, на наш погляд, пояснюється тим, що не можна було повністю відокремлювати запобіжні функції громадськості щодо неповнолітніх від аналогічних функцій правоохоронних органів. Громадськість мала б взяти на себе значну частку функцій органів соціально-правової охорони та запобігання протиправній поведінці неповнолітніх. Саме у взаємодії вказаних суб'єктів у запобіганні вчиненню злочинів неповнолітніми така діяльність може бути максимально ефективною.

Отже, з урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок про те, що застосування загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності неповнолітніх має здійснюватись у тісній взаємодії між спеціальними державними органами та установами, громадськими формуваннями та іншими суб'єктами запобігання злочинності. Саме у напрямі вироблення дієвих механізмів взаємодії між державними та недержавними органами, більш широкого залучення громадськості до боротьби із дитячою злочинністю має вестись робота місцевих органів освіти, закладів охорони здоров'я, державних органів та служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей. Така спільна праця дозволить проводити більш ефективну профілактичну роботу в підлітко-

вому середовищі, вести правову пропаганду серед неповнолітніх, залучати молодь до волонтерської діяльності, соціальної та виховної роботи з неблагополучними підлітками тощо.

Висновки. Розглянувши питання взаємодії державних органів влади та громадськості у запобіганні вчиненню злочинів неповнолітніми в Україні, слід відзначити, що для ефективного запобігання вчиненню злочинів вказаною категорією осіб однієї лише запобіжної діяльності з боку спеціальних органів та установ недостатньо. Для підвищення ефективності у запобіганні злочинності неповнолітніх необхідним видається розширення низки суб'єктів запобігання за рахунок більш широкого залучення громадських організацій та інших недержавних установ до такої роботи.

Статья посвящена исследованию проблем взаимодействия государственных органов власти и общественности в предупреждении преступности несовершеннолетних в Украине. Рассмотрена работа этих субъектов в историческом аспекте и намечены направления их взаимодействия в будущем.

The article is devoted to analyse of the problem of cooperation among public authorities and nongovernmental public organizations in prevention of juvenile delinquency in Ukraine The work of these subjects in historical perspective and outlines areas of cooperation in the future is examined.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Стайуса НАПрН України (протокол № 9 від 18 грудня 2013 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор О. В. Сердюк.